

VÁRADI PÉTER KALOCSAI ÉRSEK ÉLETE.

1483—1511.

HARMADIK ÉS BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

XI.

A péter-váradi apátság visszaszerzésére czélzó törekvésekkel egyidejűleg, a kalocsai érsekség egyéb jogai érvényesítése és birtokai megvédelmezése folytonosan igénybe vette Péter érsek tevékenységét.

Azon küzdelemben, melyet II. Ulászló erőtlen kormányzása következtében, hatalmaskodó olygarchákkal és féktelen nemesekkel folytatni kényszerült, jelentékeny előnyöket biztosított neki azon benső baráti viszony, a melyben *Kinizsi Pálhoz*, az ország alsó részei főkapitányához állott. Ez mindig kész volt érdekeit fölkarolni. És nem elégedett meg azzal, hogy esetről-esetre nyújtott oltalmat; egyik hadnagyát *Lónyai Albertet*, — ki később, mint zenggi kapitány nevezetes politikai szerepet játszik — a király jóváhagyásával »az érsekség jogai fölügyelőjévé« rendelte. ¹⁾

Az érsek emellett nem mulasztotta el az egyház fegyvereihez is folyamodni. Kérésére, a pápa az esztergomi érseket, a váradi és zágrábi püspököket a szent-szék teljes hatalmú biztosaivá nevezte ki, avégből, hogy a kalocsai érsekség idegen kézre jutott birtokai visszaszerzésében közreműködjenek. ²⁾

¹⁾ A király, 1493. nyarán, rendeletét így czímezi Lónyaihoz: »ex speciali commissione nostra, ad superintendendum iuribus Ecclesiae Colocensis, per Paulum de Kinis, specialiter deputato.« Epistolac. 113. l.

²⁾ Az 1494. octóber 30-án kelt pápai irat Theinernél. II. 544. l.

Mindazáltal, ennek daczára az érsek, a fogsága idejében egyházán ejtett sebeket nem volt képes orvosolni; sőt újabb csapásoktól sem óvhatta meg az érsekséget.

Félelmes ellensége támadott *Kishorváti Jánosban*. Mátyás halála után mindketten Corvin János táborában találkoztak. De míg Váradi Péter a megkoronázott királynak meghódolt, Kishorváti szolgálatait Miksa római királynak ajánlotta föl, és kegyetlenül pusztította Ulászló hívei, különösen pedig a kalocsai érsek birtokait. Mikor (1491. őszén) Ulászló és Miksa békét kötöttek, Kishorváti a magyar királynak hűséget fogadott, és kötelezte magát, hogy az érsekség birtokait, névszerint a Valkó-megyei Zatha várát, háborgatni többé nem fogja. ¹⁾

Azonban fogadását nem tartotta meg. Az 1493-ik év őszén fölháználta az alkalmas időpontot, mikor az érsek országgyűlésen volt elfoglalva, és a zathai várnagyok a gondjaikra bízott várból eltávoztak; Bánffi Lőrinczczel szövetkezve, a védtelen erősséget megrohanta és hatalmába ejtette.

A királyi törvényszék a két várnagyot kártérítésre kötelezte, Bánffit és Kishorvátit a hűtlenség bűnében marasztalta el. Az utóbbiaknak a koronára szállott birtokaiból, a király a Valkó-megyei *Zlakócz* (Szlakota) kastélyt tartozékaival, úgy szintén a bács-megyei *Vaskapu* mezővárost és *Gerecz* helységet a kalocsai érsekségnek adományozta, némi kárpótlásul a szenvedett károkért, — habár ezekkel, mint a királyi oklevél megjegyzi; a hűtelenek összes javai nem értek föl, — és jutalmúl azon kiváló szolgálatok fejében, melyeket Péter érsek nagy költséggel és emberei föllaldozásával, az *országnak* tett. ²⁾

Az érsek — a ki most Zatha várát is visszafoglalta — sietett az új szerzemények birtokába lépni. Beiktatása Vaskapun Nagy- és Kis-Gereczen akadály nélkül történt meg. De Zlakóczon Bánffi és Kishorváti ellenszegültek. Ekkor Kinizsi bízott meg, hogy a beiktatást erőhatalommal foganatosítsa. Valóságos

¹⁾ Ezen részleteket az 1493. október 20-iki királyi ítéletlevél tartalmazza. Epistolae. 8—9. ll.

²⁾ A királyi ítéletlevél, és Ulászlónak 1493. őszén Kinizsi Pálhoz intézett rendelete. Epistolae. 7—15., 213. ll.

hadjáratot kellett a lázadók ellen viselnie, és Zlakóczot ostrommal vívni meg. ¹⁾

A két főúr boszút forralt. Rövid idő múlva Vaskaput és Nagy-Gereczet visszafoglalták, Kis-Gereczet pedig földúlták. »A főpapi tekintély sülyedése és az egyház zaklatása — írja az érsek — fájdalommal töltenek el. De túrnünk kell, nehogy a darázsokat még inkább magunk ellen zúdítsuk.« ²⁾

A türelem sem használt. Kishorváti folytatta pusztításait; sőt 1497-ben az érsekség *siviczai* kastélyát körülfogta és rövid ostrom után bevette. ³⁾

Bánffi Lőrincz is szüntelenül háborgatta az érsekséget; jobbágyokat fosztott ki, birtokrészeket foglalt el, halastavakat pusztított ki és sertés csordákat hajtattott el. Mindezt azon bántalommal tetézte, hogy Valkó-megye közgyűlésén ő emelt vádat az érsek tisztei ellen. Mire a következő gyűlésen az érsek óvás alakjában rágalmuak nyilvánította a vádat. ⁴⁾

Geréb Péter, Izdenczi Benedek, Lábatlan György és *Ráskai Balázs* részéről az érseki birtokok szintén ki voltak téve gyakori támadásoknak. ⁵⁾

Sőt *Ujlaki Lőrincz* is, a kivel Péter érsek, mikor szabadságát visszanyerte, szoros szövetségre lépett, csakhamar ellenséges állást foglalt el irányában, és nemcsak maga okozott neki károkat, hanem az érsek hűtelen tiszteit és ellenségeit pártfogásban részesítette. ⁶⁾

¹⁾ Az 1494. ápril 7-én Kinizsihez intézett királyi rendelet, és Péter érsek 1494-ben Mezericzki János királyi kapitányhoz intézett levele. *Epistolae* 199. és 261. ll.

²⁾ Péter érseknek a pécsi püspök tisztehez intézett dátum nélküli levele. 188. l.

³⁾ Péter érsek 1497. február 5-én Geréb Péterhez intézett levele. 147. lap.

⁴⁾ Péter érsek 1495. február 25-én saját tisztehez intézett levele. 180. lap.

⁵⁾ Péter érseknek 1497-ben Geréb Péterhez és Lászlóhoz, 1497. május 13-án a bánmonostori várnagyhoz, 1492-ben Lábatlan György pártfogóihoz és 1497-ben Ráskai Balázshoz írt levelei. 96., 97., 187., 44., 237. és kk. 186. ll.

⁶⁾ Az érsek 1495. mártius 28., 1496. február 9. és október 27-én Ujlakihoz írt levelei. 89., 93., 128., 165. ll.

Drágfi Bertalan erdélyi vajda a Péter érsek által bírt szent-jobbi apátság bihar-megyei birtokait fosztogatta. Az érsek, hogy békés szomszédságot biztosítson magának, évenként bizonyos mennyiségű szerémi bort szolgáltatott neki. De ezzel nem fegyverezte le. Drágfi gyakran adott okot panaszra. ¹⁾

Más szomszédokkal, hogy őket károk elkövetésétől visszatartsa, egyességre lépett; kölcsönösen kötelezték magokat, hogy a fölmerülő nehézségeket barátságos uton fogják elhárítani, és szükség esetében, a vitás kérdések eldöntését békebírákra bízzák, a kiknek ítélete előtt föltétlenül meghajolnak. Ily egyességre lépett, például, *Kálmáncsehi Domonkos* fehérvári préposttal. Mindketten megfelelő útasításokat adtak tiszteiknek. És Péter érsek, mikor az első panasz érkezett hozzá, mindjárt megparancsolta, hogy az okozott kárt »utolsó fillérig« pótolni kell. Egyúttal biztosította a prépostot, hogy jövőben »kötözve viteti eléje« tiszteit, akik kárt okozni merészelnék. ²⁾

Kevésbé szíves viszonyban élt *Bakocs Tamás* egri püspökkel, kinek titeli prépostsága az érseki uradalmakkal határos volt. A régi vetélytársak és ellenségek között a szomszédság gyakori súrlódások kútforrásává lesz. Már 1492-ben, Bakocs vádat emelt az érsek ellen, hogy a prépostság malmait elfoglalta és jobbágyait zaklatja. A király megintette az érseket; de ez alaptalannak nyilvánította a vádat, és a püspök ellenséges érzületére vezette vissza. »Tudja meg felséged — írja egyebek között — hogy *mi* szenvedtünk súlyos károkat. vetélytársaink és egyházunk ellenségei részéről; és még mindig hiába várjuk, hogy felséged megoldalmazzon minket. Ha a felséged iránt tartozó hűségtől és engedelmességtől eltértünk volna, vagy eltérni hajlandók lennénk; ha a helyett, hogy felséged oltalmában bíznánk, a boszúvágy sugallatait hallgatnók meg: ellenségeink bizonyára nem maradnak büntetlenül. Azonban mi ezentúl is híven fogunk felségedhez ragaszkodni, és reméljük, hogy felséged végtére, hivatása és

¹⁾ Az érsek 1495. július 23-án a váradi püspökhöz, 1496. és 1497-ben Drágfihoz írt levelei. 184., 126., 100. ll.

²⁾ Péter érsek levelei Kálmáncsehihöz, 1494. november 7. és 1495. február 15-én. 104., 150. ll.

kegyelmessége szerint, Isten dicsőségét és saját lelki üdvösségét tartva szem előtt, további zaklatástól meg fog szabadítani.«¹⁾

És a zágrábi püspökhöz intézett levelében, kijelentvén, hogy a kérdéses malmok hollétéről sincs tudomása, éles czélzással Bakocsra, így ír: »Mi nem tartozunk azok közé, kik mások javaira áhitoznak és a mások jogait bitorolják; de a saját jogaink érvényesítésétül sem engedjük magunkat elriasztatni.«²⁾

Három év múlva, Bakocs közvetlenül Péter érsekhez fordult azon panaszszal, hogy a titeli prépostság néhány jobbágyát az érsek tisztei kifosztották. Ezek azzal mentették magokat, hogy erőszakos föllépésök a visszatörítés ténye volt; mert előbb a prépostság tisztei fosztottak ki érseki jobbágyokat, és a sérelmet orvosolni vonakodtak. Mindazáltal az érsek szigorú parancsot adott ki, hogy semmiféle körülmények között a prépostság jobbágyait ne bántalmazzák, ha panaszra van okuk, az ügyet bízzák választott bíróság eldöntésére.

Mikor ezen intézkedését Bakocsnak tudtúl adja, megjegyzi, hogy ő mindenkivel békeességben tudna élni, csak őt ne bántásák; és azon óhaját fejezi ki, hogy Bakocs is »tanuljon meg más egyház sérelme és kára nélkül boldog lenni.«³⁾

A vagyon-biztonság hiánya és a folytonos birtok-háborítások a mező-gazdaság fölvirágozását lehetetlenné tették. A nagy kiterjedésű uradalmak csekély jövedelmet szolgáltatottak.

Mint a többi főpapok, úgy a kalocsai érsek is, hogy a honvédelmi kötelességei által igényelt költségeket fődözhesse, főleg az egyházi tizedekre volt utalva. De ezek behajtása körül is merültek föl nehézségek.

Így, például, a kameniczai lelkészek, kiváltság-levélre hivatkozva, megtagadták a tizedfizetést. Ekkor Ulászló király megbízta Kinizsit, hogy a kiváltságlevelet követelje be. »Nem engedhetjük — írja — hogy az érsekség kárt szenvedjen; és bárki a szent királyok rendelkezéseit megdöntse; mert ezzel inkább az ország

¹⁾ A dátum nélküli levél. 88. l.

²⁾ A dátum nélküli levél. 193. l.

³⁾ Péter érsek levele Bakocshoz, 1495. február 15-én. 263. l.

szenvedne kárt, mint az érsekség, mely a közterhek viselésére kép-
telenné válik.«¹⁾

Mikor *Beriszló János* szerb deszpót jobbágysai vonakodtak a tizedet megadni, a király fölhívására, Som Józsa főkapitány elrendelte, hogy az alispánok erőhatalommal járjanak el az ellenszegülők irányában. Beriszló az érsekhez fordult. De ez azt válaszolja, hogy a tizedeket, melyekből hadait tartja, el nem engedheti, és különben is köteles egyháza jogait megóvni. »Isten — úgy mond — Magyarországot kereszténynyé tette, nem schismaticussá; és a deszpótnak nem áll hatalmában, hogy azt *szerb* országgá alakítsa át. Keresztény országban, keresztény uralkodó alatt, a keresztény nép keresztény törvények és erkölcsök szerint köteles élni.«²⁾

Más urak alattvalói is, »rác hitőkre« hivatkozva, kísérletet tettek a tizedfizetés alól kivonni magokat. De a király Bács-, Bodrog-, Csongrád- és Szerém-vármegyékhez intézett rendeletekben megparancsolta, hogy »bírságokkal és más alkalmas eszközökkel« kényszerítsék őket kötelezettségeik teljesítésére.³⁾

Péter érsek nem egyszer kénytelen alkalmazni az *egyházi büntetéseket* is, melyeket a kánonok az egyházi jövedelmek megcsonkítására szabnak. Az 1496-ik év végén *Szabadka* városát interdictum alá vetette, a melyet a király közbenjárására fölfüggesztett; de úgy, hogy ismét hatályba lép, ha négy hó lefolyása alatt a város lakói tartozásukat nem teljesítenék.⁴⁾

Mindazáltal egyedül végső szükség esetében és mindig kellő óvatossággal nyúlt az egyházi fegyverekhez. Így mikor Bács-megyében több helyen a tized fizetését megtagadták, a plébánosoknak meghagyta, hogy az ellenszegülőket egyenként keressék föl, intsék meg őket, és hívják föl, hogy kilencz nap lefolyása alatt vagy a tizedet szolgáltatassák be, vagy tized-mentességekét igazolják; csak ha egyiket sem teszik, sujtsák őket a kiközösítés büntetésével.⁵⁾

¹⁾ Ulászló király 1494. május 10-iki rendelete. 202. l.

²⁾ Péter érsek 1496-ik évi levele. 124. l.

³⁾ A dátum nélküli királyi rendelet. 207. l.

⁴⁾ Péter érsek 1497. január 3-án kelt levele. 95. l.

⁵⁾ Péter érsek 1495. január 9-én kelt rendelete. 104. l.

Egyháza jogai és jövedelmei csonkíttatlan megőrzésében állhatatosságát, miként a bitorlók támadásai, úgy barátainak kérései sem ingatták meg. Egyalkalommal Kinizsi Pál közbenjárt a szegedi polgárok érdekében, a kik az érsekséget illető vámfizetés-től akarták szabadúlni. »Ha igaz szívvel szeret minket — írja válaszában az érsek — ne kívánjon tőlünk olyat, a mit lelkünk üdvösségének kockáztatása és egyházunk károsítása nélkül nem teljesíthetünk . . . Inkább vegye el életünket Isten, mintsem hogy általunk Szent-Pál egyháza újabb kárt szenvedjen. Ha lelkiismeretünk engedné, most is, mint minden egyéb alkalommal, örömet tennénk eleget kérésének. Istenre és saját üdvösségére gondolva, ne méltassa figyelmére a szegediek kiabálását!«¹⁾

Mindazáltal míg egyfelől éber gondossággal őrködött jogai fölött, másrésről atyai jóindulatot és az ő korában ritka humanitást tanúsított alattvalói és jobbágyai iránt. Egyik levelében, megható vonásokkal rajzolja a bodrog- és szerém-megyei jobbágyok szomorú sorsát; megbélyegezte azokat, akik úgy bánnak velök »a mint barmokkal sem kellene bánni;«²⁾ és előterjesztette, hogy a lakosság ki fog vándorolni, mert »még Törökországban is nagyobb biztonságnak örvendene.«²⁾

A királynál és a főkapitánynál ismételve felszólal a súlyos terhek miatt, melyek a praedialistákra és jobbágyokra nehezednek. Egy alkalommal Bodrog-megye minden jobbágytelekre hetven denár adót vetett ki. Az érsek kelletlenül járult ezen határozathoz; egyúttal — és ez hihetőleg elszigetelve álló eset — jobbágyaihoz mentegető levelet intéz, a melyben hangsúlyozza, hogy tekintettel arra, amit a múlt időkben kiállottak, örömet elhárította volna tőlök az újabb terhet; és mivel ezt nem tehetta, ígéri, hogy alkalmas módon kárpótolni fogja őket.³⁾

XII.

Péter érsek, mint Mátyás király cancellárja és bizalmas tanácsosa, az ország ügyei intézésében jelentékeny részt vett.

¹⁾ Az 1494-ben Kinizsihez írt levél. 173. l.

²⁾ 1496-ban Báthori Györgyhez írt levelei. 120. l.

³⁾ Péter érsek dátum nélküli levele. 268. l.

Mikor a hosszú fogság után szabadságát visszanyerte, azonnal ismét a politikai mozgalmak árjai közé vetette magát. De a hajótörés után, melyet másodízben szenvedett, a politikai ambíciót végkép száműzte lelkéből. Szerencsésebb vetélytársainak engedte át a tért. Ezek versengéseit, elvonúltságából, bölcsészi nyugalommal szemlélte és bírálta. Fölismerete most már a veszélyt, melylyel a főpapok határtalan nagyravágyása az egyház tekintélyét és hatását fenyegeti. »Mérsékletre és szerénységre szoktassuk lelkünket; — így ír egyik levelében — mindenki elégedjék meg a magáéval, nehogy ezt is elveszítse, míg a máséra vágyódik.« És a költő mondását idézi: »Magna cadunt, inflati crepant, tume facta premuntur.«¹⁾

Bizonyára inkább kötelességérzet, mint hatalomvágy készítette arra, hogy a *bács-megyei örökös főispánságot*, melyet elődei viseltek, és fogsága idejében Kinizsi Pál nyert el, visszaszerezni igyekezzék.

Mikor 1494 tavaszán, a Kassán mulató II. Ulászlónál megjelent, előterjesztve erre vonatkozó kérelmét, kifejtette, hogy egyházára a főispáni tiszt elvesztéséből nagy hátrányok származhatnak. Kinizsi kész volt barátja javára lemondani. Ulászló tehát a főispáni tisztelet Péter érseknek visszaadta.

Néhány hónappal utóbb Kinizsi meghalt. Helyébe a király az alsó részek főkapitányává és temesi főispánná Som Józst nevezte ki; egyúttal, hogy tekintélyét emelje, Péter érsek meggyezésével, ideiglenesen a bácsi főispánságot is ráruházta; ígérvén, hogy rövid idő múlva újlag az érsek rendelkezésére fogja bocsátani. És a következő év végén Péter érsek sürgeti az ígéret teljesítését; a mi meg is történt.²⁾

Péter érsek, miként magatartása a bácsi főispánság kérdésében mutatja, bár politikai vezérszerepre nem vágyott, állása minden kötelességét lelkiismeretesen kívánta teljesíteni. Királya, kihez megingathatlan hűséggel ragaszkodott, mindenkor biztosan számíthatott reá.

Banderiuma — melynek létszámát az 1498-ik évi ország-

¹⁾ A pécsi püspök tisztehez 1495-ben írt levele. 188. l.

²⁾ Az 1495. december 21-iki királyi rendelet. 80. l.

gyűlés 400 lovasban állapította meg — készen állott, hogy bármikor táborba szálljon. Az 1490-ik év végén, mikor Miksa római király a Dunán-túli területre nyomult, Fehérvár ostrománál, az érseki praedialisták kítüntették magokat; és a következő évben Kinizsi zászlai alatt, vitézül harczoltak. ¹⁾

Nem kímélt áldozatot, hogy az ország déli határszéleit a törökök támadásai ellen megoltalmazza. ²⁾ Különös figyelmének tárgyát képezte *Nándor-Fehérvár*, a melynek kellő fölszerelésére ismételve intette a királyt. És ezen fontos végvár őrségét maga is segítette élelemmel és ruházattal. ³⁾

Péter-Várad várának valódi restauratorává lett. Az érsekség területén fekvő többi erősségekre is gondja volt. ⁴⁾ De legtöbbet tett *Bács* érdekében, melyet székhelyéül választott. Az Anjouk idejében épült várat új védművekkel gyarapította, tágas sánczokkal vette körül, a melyek egész hadsereg befogadására alkalmasak voltak. És mivel a várat környező mocsárok a helyet egészségtelenné, úgyszólván lakhatatlanná tették, azt a merész tervet karolta föl, hogy a Dunától csatornát vezet a várig. Mikor 1495-ben a munkálatokat megkezdette, a király és az urak szánakozó mosolylyal szemlélték a vállalatot. De két évvel utóbb büszkén írja az érsek, hogy a munkát szerencsésen befejezte. »Ha Xerxes — úgy mond — lánczaival a tengert megfenyíthette, és Hannibal a hóval borított Alpeseken átkelhetett: a háborgó Dunának is meg kellett hódolni a varázsszó előtt és szolgálatunkba lépve, ki kellett tisztítania a hajdani rondaságot. A mocsár helyén immár a Duna halakban bővelkedő tiszta vize foly.« Ezt

¹⁾ Péter érseknek 1491. július 8-án Báthory Istvánhoz írt levele. 55. lap.

²⁾ A király ismételve magasztalja az országnak a török ellen való védelmében szerzett érdemeiért.

³⁾ Péter érseknek 1491 és 1492-ben a királyhoz írt levelei. 58. és 86. ll. A Belgrád érdekében hozott áldozatait különösen magasztalja a bolognai Beroald Fülöp alább említendő ajánló-levelében. Toldy F. Irodalmi berek. 59. l.

⁴⁾ Péter-Váradról szólottunk a második közleményben. Zathán, Baricson s más helyeken, mint az érsek leveleiből látjuk, várnagyokat, őrséget tartott.

a csatornát később a Mosztonga patakkal összekapcsolta, és úgy vezette, hogy a bácsi várat egészen körülfogta. ¹⁾

Míg ekként a haza védelmének biztosításán fáradozik: a belbéke megszilárdítása volt leghőbb óhaja. Mély fájdalommal tölti el lelkét az elhatalmasodó pártviszály. »Minél jobban megfontoljuk — írja egyik levelében — a jelen idő állapotát és gonosz viszonyait, annál inkább fölajdúlunk; mert látjuk, hogy Isten haragját vontuk bűneinkkel szerencsétlen országunkra. A lelkeket elhagyta az isteni malaszt és a keresztény szeretet. Az ördög, minden gonosz szerzője, egyenletlenséget és gyűlölködést támaszt. A helyzetet Lucanus két szavával jellemezhetni: Mindenütt seb! És egy másik költővel fölkiálthatni: Az örvény felé rohanunk!« ²⁾

Szüntelenül azon fáradozik, hogy a viszálykodókat kibékítse. Szívesen ajánlja föl közbenjárását. A Báthoriak, Beriszlókhöz és a Gerébekhez intő leveleket intéz. ³⁾

Ujlaki Lőrinczet ismételve kéri és inti, hogy erőszakos tettek elkövetésétől tartózkodják. Egyik levelében figyelmezteti, hogy ha már »a földi fejedelemtől nem fél, rettegjen a királyok királyától, a ki az elkövetett sérelmeket nem hagyja megtorlás nélkül.« És mikor Ujlaki a király ellen fegyvert ragadott, megfeledkezve a bántalmakról, melyeket tőle szenvedett, minden alkalmat megragadva, oda irányozza igyekezetét, hogy a király haragját csillapítsa és a lázadó főúr részére kegyelmet eszközöljön ki. ⁴⁾

¹⁾ Ezen munkálatokról 1497. ápril 27-én értesíti Báthori Miklós váci püspököt. 75. l. — A bácsi várról és az azt környező csatornákról tüzetesen értekezik Henszlmann Imre, az általa eszközölt ásatásokról szóló jelentéseiben. *Archaeologiai Értesítő.* III. 308., IV. 2., VII. 78. l.

²⁾ 1491. december 17-én a fehérvári préposthoz írt levele.

³⁾ Ilyenek például 1491. július 11., 13., szeptember 21-én írt levelei. 83., 85., 220. ll.

⁴⁾ 1495. mártius 28., 1496. február 9. és október 27-én Ujlakihoz írt levelei. 93., 128., 165. ll.

XIII.

Péter érsek *egyházi tevékenysége* felől csak gyér és hézagos adatok maradtak fenn. Mindazáltal elégségesek, hogy azok világgosságánál a lelkes főpap jellemző vonásait fölismerjük.

Az a fölfogás, mintha a humanista műveltség a classica emlékek légkörében élő egyházi férfiakat vallási meggyőződéseikkel és egyházuk szellemével meghasonlásba hozta volna, a valószínűségnek nem felel meg; amint hogy viszont a scholasztika tudományossága sem bizonyított csalhatatlan óvszernek a szellemek és az erkölcsök elvilágiasodása ellen. Hosszú sorozatot állíthatni össze azon főpapokból, a kik a renaissance előkelő tényezői voltak, anélkül, hogy irataik és életök a pogány világnézet uralma alatt állott volna.

És a cseh Hassensteini Lobkowitz Bohuslav megjegyzését, hogy II. Ulászló udvarában a főpapok többet beszéltek Nemesisről és Laisról, mint Krisztusról, szorgalmasabban olvassák Plautust és Virgiliust, mint a szent írást¹⁾; tartózkodással kell fogadnunk.

Váradai Péter levelei, valódi humanista művei, néha úgy szólván styl-gyakorlatai, egy sort sem tartalmaznak, a mely főpapi állása követeléseivel ellentétben áll. Frivol, vagy kétértelmű dolgokat hiába keresnénk azokban. Ellenkezőleg, tanúságot tesznek igaz és mély vallásosságáról, szigorú erkölcsi érzetéről, az egyház tanításához és intézményeihez való benső ragaszkodásáról.

Az egyház fejét valóban Isten földi helytartója gyanánt tiszteli. A felelősség súlyát, mely a hívek lelki üdvösségeért a püspökre nehezedik, egészen átérezzi. Hivatásának ismeri, hogy a vallásos érzület ápolására, az erkölcsök javítására hasson.

Csak egy példát hozunk föl: azt a főpásztori levelet, melyben a híveket inti, hogy évenként legalább háromszor gyónjanak. »Vannak — írja egyebek között — romlott lelkű emberek, kik egyszer az évben, könnyelműen és fölületesen végezik a gyónást; kik inkább szegény és félelem által vezérelve, mint vallásosságból

¹⁾ Budáról, valószínűleg 1502. augusztus 1-én, Adelman Bernáthoz írt levelében.

és bűneik bocsánatának elnyerése végett járúlnak az oltári szentséghez. Ekként, mivel szennyes lélekkel és tisztátalan ajakkal veszik az Úr testét, bűneiket újabbakkal tetézik. . . . Istenfélő, ajtatos embereknek fensőbb sugallat tudtúl adta, hogy Isten boszúló karja három súlyos véték miatt nehezedik a keresztény egyházra; s ezek között a főhelyet az oltári szentség méltatlan vétele foglalja el. Ezért bocsátja Isten a kereszténységre a pestist és háborút, a belviszályokat és a csapások egyéb nemeit. Ezért engedi meg, hogy törökök zsarnok hatalma diadalmaskodják.«¹⁾

És míg azon volt, hogy a templomok a fejlődött ízlés igényeinek megfeleljenek, és fényöket Olaszországból hozott műtárgyakkal emelje²⁾; súlyt helyezett rá, hogy jeles hitszónokok hirdessék híveinek Isten ígését.³⁾

Az *egyházi fegyelem* helyreállítása és fönntartása érdekében buzgó tevékenységet fejtett ki. Egyházmegyei zsinatokat tartott, kánoni látogatásokat végeztetett.⁴⁾ Kímélet nélkül alkalmazta, szükség esetén, a legszigorúbb büntetéseket: az interdictumot, excommunicatiót; és a papokat, kik rendeleteinek nem engedelmeskedtek, javadalmaiktól fosztotta meg.⁵⁾

Mily féltékenyen őrködött papjai jó hírve fölött, mutatja nyilatkozata a Szent-Ferencz-rend bácsi custosának esetében. Ezt, mivel súlyos vádak emeltek ellene, az érsek eltávolíttatta. Rendtársai védelmére keltek. De az érsek azt válaszolta, hogy ha alaptalanok is a vádak, mivel ürügyet szolgáltatott azokra, súlyos

¹⁾ 1496. mártius 26-án Zalankemen városához címzett, de kétségkívül az egyházmegye összes községeihez intézett levele, 102. l.

²⁾ A király dátum nélküli ajánlólevele az érsek udvari embere részére, kit Olaszországba küld »certis ornamentis ecclesiasticis et rebus ad usum earundem ad modum necessariis« vásárlása végett, — 210. l.

³⁾ Az 1496-ik év elején György Ferencz-rendű atyát meghívja Győrről Bácsra, hogy a nagybőjti szent-beszédeket a székesegyházban tartsa. 68. l.

⁴⁾ A pétervárad apátságához tartozó lelkészek, mint láttuk, vonakodtak a zsinatra megjelenni, és ellenszegültek a kánoni látogatást végző érseki küldötteknek. Sajnos, a zsinatról egyéb tudósítások nem maradtak ránk.

⁵⁾ Ujlaki emiatt panaszt tett a pápa előtt, a ki 1493. október 19-én vizsgálatot rendel. Theiner. II. 539. l.

felelősség terheli. Útal Julius Caesarra, a ki házasságtörés miatt vádolt nejét a senatus előtt védelmezte, de miután fölmentették, mégis elbocsátotta; azt mondván, hogy családja tagjainak a bűntény gyanújától is menteknek kell lenni. »Én — írja az érsek — nem tartozom azok közé, a kik mások szemében a szálkát meglátják, de a magok szemében a gerendát észre nem veszik. Magam is bűnös ember vagyok . . . De mint előljáró, híven akarok örködni a rend becsülete fölött, hogy Istennek és szent Ferencznek majdan számot adhassak.«¹⁾

Figyelemreméltó, hogy míg ezen korban általánosan el volt terjedve az a gyakorlat, hogy egyházi javadalmakat világiaknak adományoztak, a kik csak a jövedelmeket élvezték; és több javadalmat egy személyre ruháztak: Péter érsek káptalanai tagjaitól a residentia-kötelesség megtartását, az állásukkal összekapcsolt egyházi teendők állandó végzését szigorúan megkövetelte.

Így gróf Frangepán György kalocsai olvasó-kanonokot, a ki távozáván, a kitűzött határidő letelte után nem tért vissza, felszólította, hogy haladék nélkül jelenjen meg káptalanában. És mivel a gróf család javai visszaszerzésével volt elfoglalva, értécsére adta, hogy leghelyesebben cselekednék, ha lemondana. Az egyházi javadalmak — úgy mond — szegényebb papok számára valók, a kit állandón Isten szolgálatára szentelik magokat. És kiemeli, hogy ő a residentia kötelességeitől senkit sem ment föl.²⁾

XIV.

Bizonyára, hogy az olvasó-kanonok irányában járt el ilyen kíméletlen erélylyel annak különös oka is volt. A Frangepánhoz

1) A pécsi custoshoz, 1496. szeptember 7-én írt levele. 136. l.

2) Frangepánhoz 1493-ban írt levele. 115. l. Kétségkívül a residentia kötelezettség meg nem tartása miatt fosztotta meg 1493-ban *Bodó Miklóst* a bácsi éneklő-kanonokságtól; a miért az panaszával a pápához fordult, a ki 1493. szeptember 22-én az egri püspököt, a titeli és erdődi prépostokat bízta meg az ügy megvizsgálásával. Egy másik, ugyanazon napon kelt pápai iratból látjuk, hogy *Bodó Miklós* a maróthi prépostságot és a szerémi éneklő-kanonokságot is bírta. Mindkét pápai irat eredeti példányát az országos levéltár őrízi.

írt levélben hangsúlyozza, hogy az olvasó-kanonoksággal kiválóan fontos kötelességek vannak összekapcsolva, többi között a *káptalani iskola igazgatása*.¹⁾

Nem lehet kétség az iránt, habár a fönmaradt emlékek nem szólnak róla, hogy a magas műveltségű, tudomány pártoló főpap a kalocsai és bácsi székesegyházak mellett fönnálló iskolákat virágzó állapotba hozta, jeles tanárokkal látta el. De egyszerűsmind arról is gondoskodott, hogy az egyházi pályára jelölt kiválóbb tehetségű ifjak az olaszországi főiskolákon magasabb tudományos kiképzést nyerhessenek. Többeket küldött *Bolognába*, hol a hírneves Beroald Fülöp vezetésére bízta őket.²⁾ A mester, kalocsai és bácsi növendékei között a legkiválóbbnak *Keserű Mihályt*, az alnádor fiát, tartotta, a ki hazájába visszatérve, csakhamar a boszniai püspökséget nyeri el, és mint Isokrates beszédeinek latinra fordítója is a hozzá csatolt reményeket igazolta.³⁾

Beroald növendékeiről azon levelében szól, melylyel Apulejus egyik munkájához írt commentárjait Péter érseknek ajánlja. Magasztalásokkal halmozta el az egyház és hazája ügyében szerzett érdemeit. Egyúttal őt a tudomány avatott művelője és a tudósok bőkezű pártfogója gyanánt mutatja be.⁴⁾ Elmondja, hogy a tudományos foglalkozásnak, melyből a szerencsétlenség napjaiban erőt és vigasztalást merített, ideje nagy részét szenteli, éjjeli nyugalmát is fölládozza. A tudósokat — írja folytatólag — ado-

¹⁾ Váradí Péter levelei Wagner-féle kiadásában »dispositio Stolae« kétségkívíl sajtóhiba »Scolae« helyett.

²⁾ Beroald, a Péter érsekhez intézett ajánlólevelében írja: »Tu ad me, veluti ad praeceptorem, . . . destinasti necessarios discipulos, ut doctrinis excolerentur et dolatrio eloquentiae levigarentur.«

³⁾ L. Kemény József értekezését. Irodalmi Berek. 61. l. Beroald ajánlólevelében dicséri egy másik tanítványát Gyulai Fülöpöt, a későbbi pécsi püspököt. De a szövegből az látszik következni, hogy ez nem Váradí Péter által küldetett hozzá.

⁴⁾ A munka címe: »Commentarii a Philippo Beroaldo conditi in Asinum aureum Lucii Apuleji.« Az ajánlólevél »Ad maximum Antistitem Dominum Petrum Archiepiscopum Colocensem« van címezve. A munka (237 ívrétű lap) egymásután több kiadást ért. Az első Bolognában jelent meg. A második 1501. Velencében. A munkát ismerteti gróf Kemény József id. h.

mányokkal kötelezi le ; úgy, hogy Olaszországban alig van hírneves tudós, a kinek barátságával nem dicsekedik ; és sűrűn keresi föl azokat leveleivel, amelyek az irány ékessége által kitűnnek. ¹⁾

A német humanistákkal is összeköttetésben állott ; és többeket közülök pártfogásban részesített. ²⁾

Levelei, melyeket a tudósokkal és költőkkel váltott, és Berold említ, nem maradtak ránk. De egyéb leveleiből százhuszonhetet egy régi gyűjtemény megőrizett. Élete második feléből, az 1490—1498. évekből származnak. A pápa és a királyhoz, bíbornokok és főpapokhoz, hazai és külföldi főurakhoz, papjai és barátaihoz, hívei és tisztviselőihez, vannak intézve. ³⁾ Legnagyobb részök gonddal, a classica minták utánzására czélzó igyekezettel van fogalmazva. Könnyen fölismerhetjük, hogy az író nem egyedül azokra gondol, a kikhez a leveleket czímezi ; olvasó közönsége lebeg szemei előtt ; aminthogy a humanisták levelei rendszerint kedvelt olvasmány gyanánt szolgáltak, számos másolatokban közkézen forogtak, és nyomtatásban is napvilágot láttak ; így tehát az irodalmi művek kategóriájába tartoztak.

Péter érseket is gyakran keresték föl tisztelői és barátai ilyen levelekkel, a melyeket kellően méltányolni és élvezni tudott.

»Atyaságod levelét — írja egy alkalommal Báthori Miklós-

¹⁾ Az imént idézett ajánlólevélben.

²⁾ Ilyen volt az osztrák Neudecker György, a ki II. Ulászló udvarában talált alkalmazást és a Sodalitás litteraria Danubiana tagja volt. (Abel Jenő. Magyarországi humanisták és a dunai társaság. 79. lap.) Péter érsek »Georgio de Stam, Domino in Czossen« 1495-ben írja : »De Georgio Neudecker hoc dicimus, quod nos eius necessitudinis qua Magnif. Vestrae coniunctus pluribus causis est, rationem non parvam habemus, et idecirco quidquid . . . facere poterimus, dummodo ipse nobis et Ecclesiae nostrae postea ingratum se non ostendat, certe bono animo faciemus.« (Epistolae 266. l.) Az »Ecclesiae nostrae« kifejezés arra látszik utalni, hogy kanonokká akarta Neudeckert kinevezni. — Arról, vajjon Péter érsek a dunai társaság tagja volt-e, az emlékek nem szólanak.

³⁾ A gyűjteményben Ulászló királynak Péter érsekhez vagy az ő érdekében írt levele és rendelete is foglaltatik. Wagner Károly, a ki Pozsonyban 1776-ban a gyűjteményt kinyomatta, Székely Sámuel múlt századbéli jeles gyűjtő másolatát használta. Az eredeti, illetőleg egykorú példány holléte felől nincs tudomásunk.

nak, a humanista irányáról ismert váczai püspöknek — nagy élvezettel olvastuk, és a mint ékesszóló előadását figyelemmel vizsgáltuk, az irány tisztasága és szabatosága, a hajdankor komoly méltósága, mely átlengi, és mindazon kedves dolgok, a melyeket, irántunk való igaz szeretetének sugallatára, tudomásunkra hoz, gyönyörrel töltöttek el. Szókkal alig fejezhetjük ki, hogy a könyvek szorgalmas olvasása, a tudomány művelése és az erény szeretete, mennyire megdicsőítették Atyaságodnak a természettől nyert nemes szellemét. A mit erre nézve mondhatnánk, szándékosan elhallgatjuk, nehogy hizelegni látszassunk, és válaszuk hosszúra nyúljon. Ezeket mindazáltal előrebocsátottuk, hogy erényei magasztalása, amire szeretet és tisztelet ösztönöz minket, Atyaságodat még inkább lelkesítse; bár minden nemesért hevülő szelleme buzdításra nem szorul.«

Báthori Miklós a levélben, melyre e sorok válaszul szolgálnak, fölkérte volt Péter érseket, hogy elődei nyomaiba lépve, a Báthori-családdal jó viszonyt tartson fenn. »Régtől fogva — írja erre nézve az érsek — át van hatva a meggyőződéstől, hogy állása és méltósága biztosabb és erősebb oszlopokra nem támaszkodhatik«, mint a Báthoriakra, a »kikhez gyermekkoruktól fogva a barátság kötelékei csatolják;« és biztosítja, hogy »jó és balszerencséjében tántorithatlan hűséggel fog házukhoz ragaszkodni.«¹⁾

És csakugyan mind a püspökkel, mind testvéreivel István országbíróval és György főispánnal, mind végig zavartalanul állott fön a baráti viszony.²⁾

Az érseknek bizonyára elég alapos oka volt ellenségek és vetélytársak titkos ármányai és nyílt roszakarata miatt panaszokra fakadni.

De az igazi barátság részvétteljes vigasztalásaitól és önzetlen támogatásától sem volt megfosztva. Azon időben is, mikor a hatalom magaslatán állva, elbizakodásával bukását előkészítette, képes volt mély rokonszenvet és állandó ragaszkodást ébresztetni, mely a szerencsétlenség napjait túlélte.

¹⁾ 1491. június 15-én, 215. l.

²⁾ Váradi Péter levelei gyűjteményében Báthori Miklóshoz három, Báthori Istvánhoz négy, Báthori Györgyhöz egy levelet találunk. Az utóbbit »frater et amice tamquam filii« czímezi.

A Báthoriak mellett, *Kinizsi Pál* és *Kálmáncsehi Domonkos* fehérvári prépost, majd váradi püspök, királyi személynök folytonosan hálára kötelezték őt jó szolgálataikkal; viszont ő is figyelmet és gyöngédséget tanúsított irányukban. *Farkas Bálint* váradi, *Geréb László* erdélyi, *Thúz Osvát* zágrábi püspökök, *Bocskai Miklós* mislyei prépost, *Korotnai János* alnédor, *Bajoni István* és *Csapi János* előkelő köznemesek, állandón barátaihoz és híveihez tartoztak. Jó indulatukat meleg hangon írt levelekkel megőrizni és ápolni igyekezett.

Azon előkelő idegenek soraiban, a kik a magyar királyi udvarnál megfordultak, többek barátságával dicsekedett. Évek múltával is fölkeresték tiszteletök és szeretetök nyilatkozataival.¹⁾

II. *Ulászló király* állandóan jóakaratot és bizalmat tanúsított az érsek iránt. Minden alkalommal meleg elismeréssel szól jó szolgálatairól és áldozatkészségéről. Fölkarolja érdekeit, támogatja jogai érvényesítésében, teljesíti kívánatait. Fontos ügyek tárgyalásakor tanácsát kéri ki.²⁾ Időnként meg-

¹⁾ Így, például, Péter érsek 1495-ben »Magnifico Domino Georgio de Stam, Domino in Czossen, amico et *tanquam patri charissimo*« írja: »Literae Magnif. Vestrae iterato post longum temporis intervallum a nobis visae, gratissimae fuerunt nobis, et eo gratiores, quod saltem vestris aliquando, licet rarissime, datur frai literis, quando quidem vestra personali praesentia, vestro colloquio, vestra etiam jucundissima consuetudine, invidia fortunae, tanta nos locorum intercapedine distinctos, frui non licet. Optaremus et nos non minori desiderio quam proprie vos scribitis de nobis, non videre solum et alloqui, sed si fortunae faveret prosperitas, perpetue cum illa commanere. . . .« (265. l.) És 1497. február 4-én egy császári tanácsoshoz így ír: »Erubescantiam nobis non parvam commoverunt munera tuae Magnificentiae, iam secundario per regios nuncios ad nos missa, cum literis tuis ad nos scriptis, quibus videbatur . . . quasi oblivioni apud nos datam vestrae fraternitatis memoriam quodammodo exprobrare. . . .« (256. l.) Hasonló benső viszonyban állott Schellenberg cseh cancellárhoz, Mezerziczki János morvaországi kapitányhoz, egy csehországi tanácsoshoz és a boroszlói püspökhöz.

²⁾ A király különösen 1492. július 6-ikán a pápához írt levelében és 1494-ik évi okleveleiben magasztalja Péter érseket. (20., 23., 39., 211. ll.) — Az érsekhez intézett királyi meghívásokról az érsek két levele szól. (52., 138. ll.)

látogatja őt, és szívesen mulat heteken át az érsekség kastélyaiban. ¹⁾

Váradi Péter élete utolsó esztendejében is, érseki székhelyén vendégül fogadta a királyt, a mely alkalommal egész Európa figyelme *Bács* felé irányult.

A velencei köztársaság moreai birtokaiban és Dalmátiában is, az ozmanok által fenyegetve, az 1500-ik esztendő elején a pápával, a spanyol és francia uralkodókkal szövetséget kötött, a török ellen nagy hadjárat indítása végett. Magyarországot is csatlakozásra hívta föl. Az 1500. tavaszán tartott országgyűlés a háborúban való részvételt határozta el. Ekkor megindultak a velencei követekkel a tárgyalások, a melyeket Ulászló nevében négy királyi biztos vezetett; a *kalocsai érsek* is köztök volt. ²⁾

A király július 27-én rendeletet bocsátott ki, a melyben az ország rendeit fölhívta, hogy Szent-Mihály napjára hadaikkal *Bács*on jelenjenek meg, a honnan személyesen fogja őket a törökök ellen vezetni. ³⁾

A király, 500 lovas élén, főpapok — köztök a primás — és főurak kíséretében, octóber 9-én indult *Bács*ra, a hol a velencei követek Guistiniani Sebestyén és Soranzo Viktor szintén megjelentek. A Budán megkezdett tárgyalások itt folytattatván, a szövetség megkötésére vezettek; Velence a hadi költségekre százezer arany évenkénti segítséget biztosított Magyarországnak.

Ezalatt a főrendek és vármegyék banderiumai is gyűlekeztek. November 9-ikén, a király tíz vagy tizenkétezer lovas fölött tartott szemlét a *bácsi* táborban.

De a vármegyék túlnyomó többsége nem felelt meg a királyi parancsnak. Ezen körülmény és a nyugati hatalmak által ígért segédhadak elmaradása miatt, a hadjárat nem jött létre. A király november végén visszatért Budára. ⁴⁾

¹⁾ 1494. decemberben *Bács*on, 1495. januárban *Zatán*, 1495. november és decemberben, 1496. január elején *Bács*on, 1500. őszén *Bács*on tartózkodik a király.

²⁾ Guistiniani Sebestyén velencei követ 1505. május 25—26-iki jelentései, Marino Sanudo világkrónikájában. Történelmi Tár. XIV. 115. l.

³⁾ Kovachich. Vestigia Comitiorum. 437. l.

⁴⁾ Guistiniani velencei követ 1500. november 10., 15., 16-kán

Ezen tanácskozásokban és készületekben Péter érsek bizonyára lelkesedéssel vett részt. Élete alkonyára fényt árasztthatott az a gondolat, hogy a magyar korona elvesztett melléktartományai visszaszerzésének, a rabigában sínlő Byzancz főlzabadításának nagy vállalata az ő érseki székhelyéről indul ki.

Újabb csalódás váraozott rá. És ez az utolsó. A király visszavonulását, a sereg fölbomlását nem soká élte túl. Halála napját nem ismerjük; csak annyit tudunk, hogy az 1501-ik év június havában az érsekség üresedésben volt.

Tetemeit kétségkívül Bácscon a székesegyházban helyezték örök nyugalomra. A sir, a székesegyház, a város elpusztult. Néhány évtized múltával az az ellenség dülta föl, a kinek leküzdése foglalkoztatta a főpap végső napjait.

De míg a helyet sem jelölhetjük meg, a hol porai pihennek, és építkezéseinek alig maradtak fönn nyomai: *íratai*, négy század lefolyása után, el nem halványuló fényben tüntetik föl nemes alakját és fenkölt szellemét; megvilágítják a viszontagságteljes életpálya azon ritkán jelentkező fordulatát: a mint lelkének a szerencse kedvezései között elvesztett egyensúlyát a megpróbáltatás napjaiban visszanyeri; a mint végzetes bukás után, az önmegtagadás és áldozatkészség szelleme újból az egyház és a haza javára tett szolgálatok magaslatára emeli.

FRANKÓI VILMOS.

Bácsról küldi jelentéseit. Társa november 14-ikén Bácscon meghalt. Tört. Tár. XIV. 192. és kk. ll.